

Havs
och Vatten
myndigheten

Intervjustudie genomförd 2021 bland lantbrukare i avrinningsområdet till Yngaren om åtgärder för att minska näringsläckaget

Författare: Else-Marie Mejersjö, Jordbruksverket och Jenny Jochnick, Nyköpingsåarnas vattenvårdsförbund

Ansvar för innehållet i denna rapport ligger helt hos författarna.
Innehållet återspeglar inte Europeiska unionens hållning.

Titel: Intervjustudie genomförd 2021 bland lantbrukare i avrinningsområdet till Yngaren om åtgärder för att minska näringsläckaget
Intervjustudie genomförd 2021 bland lantbrukare i avrinningsområdet till Yngaren om åtgärder för att minska näringsläckaget
Författare: Else-Marie Mejersjö, Jordbruksverket och Jenny Jochnick, Nyköpingsåarnas vattenvårdsförbund
Författare: Else-Marie Mejersjö, Jordbruksverket och Jenny Jochnick, Nyköpingsåarnas vattenvårdsförbund
Omslagsbild: Lars-Olof Rosell

1 Inledning

Inom LIFE IP Rich Waters samarbetar Jordbruksverket, Vattenmyndigheterna och LRF inom delprojektet Analys av styrmedel för åtgärder inom jordbruket. I en rapport¹ hösten 2022 beskriver de behovet av åtgärder för att minska näringsläckaget från jordbruket. Det som framkom var att om målet god ekologisk status ska nås krävs att fler åtgärder genomförs och att de görs på fler platser. I rapporten tydliggörs också att befintliga frivilliga styrmedel är att föredra framför tvingande styrmedel, och att frivilliga styrmedel är den bästa vägen framåt för att åtgärder ska komma till stånd.

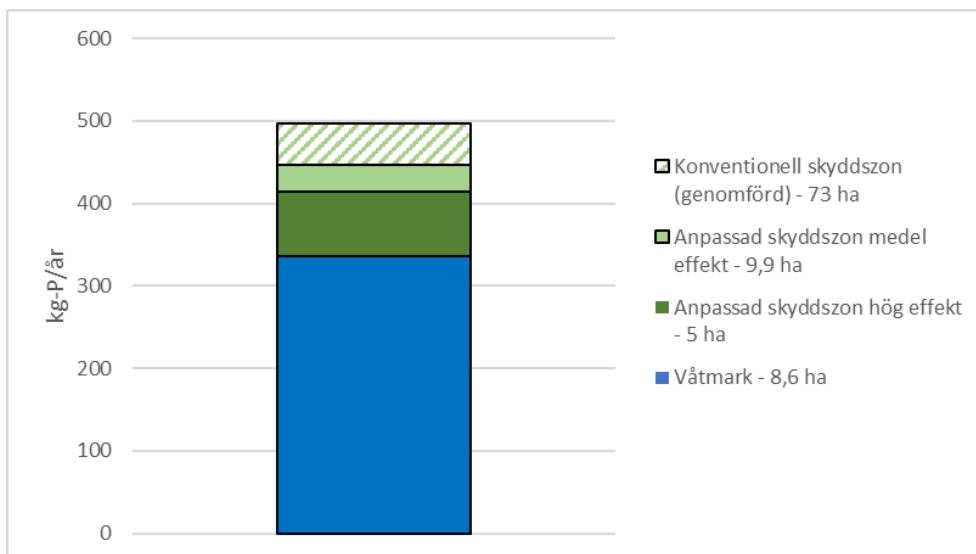
Som ett komplement till det arbetet har delprojektet intervjuat tio lantbrukare i avrinningsområdet närmast sjön Yngaren i Sörmland. Intervjuerna är utförda och sammanställda av Jenny Jochnick, Nyköpingsåarnas vattenvårdsförbund. De genomfördes under hösten 2021.

Syftet med intervjustudien är att få en bild av hur intresset är för att vilja göra kväve- och fosforåtgärder som minskar näringsläckaget från jordbruket. Det gäller både intresset för åtgärder som är inlagda i VISS² för vattenförekomsten men även andra åtgärder som kan leda till ett minskat näringsläckage.

Studien är också tänkt att ge svar på om de beräknade kostnadskalkylerna inom delprojektet, som finns redovisade i rapporten, någorlunda stämmer med verkligheten. Det vill säga om ersättningsnivåerna är tillräckliga för att lantbrukarna ska vilja söka miljöersättningar och genomföra kväve- och fosforåtgärder. Studien ska också visa om det finns hinder för att göra åtgärder och vilka de i så fall är. Alla kväve- och fosforåtgärder som lantbrukarna har gjort en vattencykel tillbaka i tiden är av intresse. Till sist ska också en bedömning göras av om målbetingen i VISS är uppnåeliga fram till 2027 (figur 1).

¹ Jordbruksverket. 2022. Analys av styrmedel och åtgärder för att minska näringsläckaget från jordbruket. Rapport 2022:5.

² VISS står för vatteninformationssystem Sverige. I VISS finns klassningar och kartor över alla Sveriges större sjöar, vattendrag, grundvatten och kustvatten. Det finns en indelning i vattenförekomster. Även åtgärdsbehovet (arealer) är inlagt när det finns ett framräknat behov av att minska fosfor- och/eller kväveläckaget.

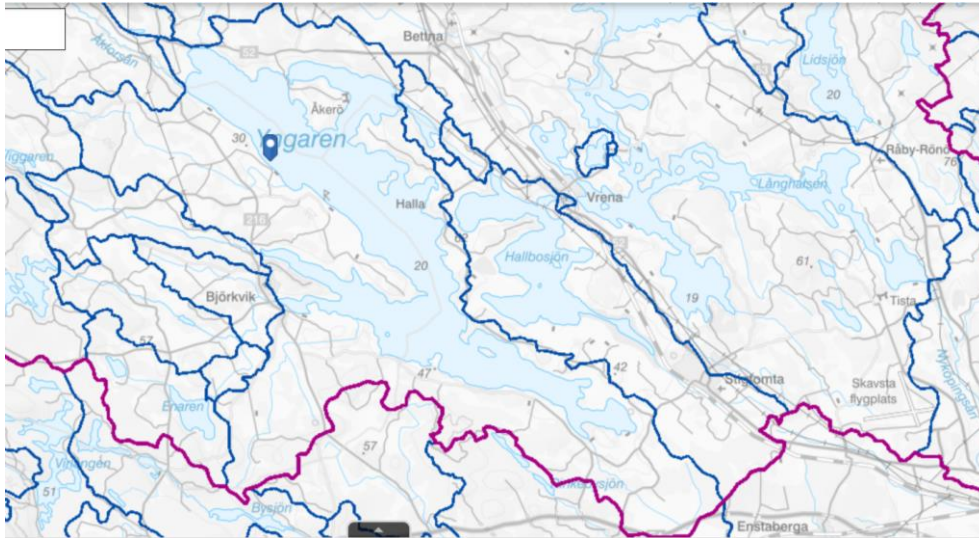
Figur 1. Arealer för möjliga åtgärder utlagda i VISS inom vattenförekomsten. Notera att det redan finns en stor areal konventionella skydds-zoner utmed vattenområden.

Av de intervjuade personerna är sex konventionella och fyra är ekologiska lantbrukare. Djurproducenter finns både bland de konventionella och ekologiska lantbrukarna. Fyra av de intervjuade lantbrukarna bedriver enbart växtodling. Tillsammans brukar dessa tio lantbrukare ca 4 000 hektar åkermark. Det är alltså fråga om stora och i några fall mycket stora lantbruk.

Avsnitt 3.1-3.7 tar upp de fosfor- och kväveåtgärder som beskrivs i VISS. Kapitel 3.8 beskriver övriga åtgärder som lantbrukare genomför som inte finns inlagda i VISS.

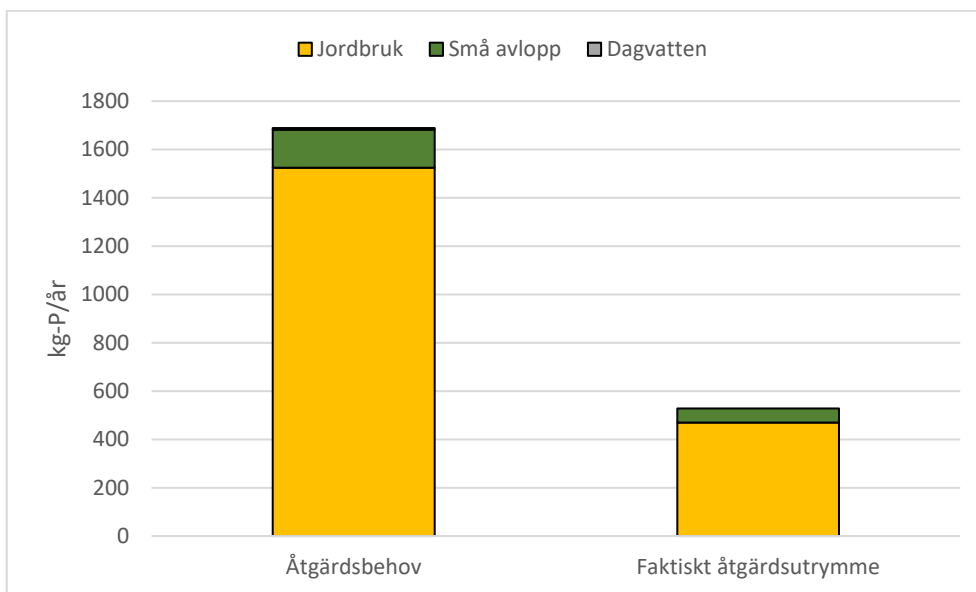
1.1 Beskrivning av området

Området för intervjustudien är vattenförekomsten Yngaren (figur 2). Yngaren är en sjö i Södermanland inom Norra Östersjöns vattendistrikt. Den ligger i kommunerna Flen, Katrineholm och Nyköping. Huvudavrinningsområdet är Nyköpingsån och den rinner ut i kustvatten som har klassningen dålig ekologisk status. Yngaren är dricksvattentäkt till Nyköping och Oxelösund. Statusklassningen för Yngaren är dålig ekologisk status och för näringsämnen är statusen måttlig. Vattenförekomsten har betydande påverkan från diffusa utsläpp från jordbruket med avseende på totalfosfor.

Figur 2. Avrinningsområdet till vattenförekomsten Yngaren.

För vattenförekomsten finns ett åtgärdsbeting som motsvarar cirka 1 700 kg fosfor där huvuddelen handlar om att åtgärder krävs för att minska näringsläckaget från jordbruket (figur 3).

Figur 3. Åtgärdsbehov för fosfor i vattenförekomsten.

Sjön Yngaren är 47,9 km² stor och omges av ett flackt jordbrukslandskap. Jordarterna utgörs mest av den så kallade "Sörmlandsprofilen" där variationerna kan vara ganska stora på skiftesnivå. Det vill säga morän, mulljord, lättlera, mellanlera, styv lera och silt kan förekomma på ett och samma skifte.

Det finns 57 lantbrukare³ som har jordbruksmark i området. Det finns både konventionella och ekologiska gårdar med växtodling- och djurproduktion. Djurproduktionen består av gris, fjäderfä, mjölk och nötkreatur.

Bland de grödor som odlas i avrinningsområdet under 2021 är höstvetete vanligast förekommande och därefter följer i storleksordning vårsäd, slätter- och betesvall och höstraps. Höstkorn, rågvete och proteingrödor odlas vardera på några enstaka procent av arealen åkermark i området.

1.2 Osäkerhetsfaktorer

Av de 57 lantbrukare som brukar mark i området var tio med i studien. Detta är en fallstudie och svaren från dessa tio lantbrukare representerar endast denna grupp av lantbrukare. Två av de intervjuade var nya lantbrukare och hade inte hunnit få hel överblick över sin verksamhet.

Under tiden för intervjuerna skedde kraftiga prishöjningar på bränsle och höjda avgifter för koldioxidutsläpp⁴ vilket också gör svarsresultaten om ersättningsnivåernas rimlighet osäkra.

Siffrorna i tabellerna är ibland ungefärliga, då vissa kväve- och fosforåtgärder har lagts till och eller dragits ifrån i SAM-ansökan⁵ under den 6-åriga vattencykeln.

2 Avgränsningar

Det totala antalet öppna diken har inte beräknats och jämförts med längden skydds-zoner som finns inom miljöersättningen.

Den potentiella arealen åkermark med avseende på lerhalt har inte jämförts med antal hektar åkermark som har strukturkalkats, utan siffrorna grundar sig endast på lantbrukarnas egen behovsanalys.

3 Resultat

De sju första åtgärderna som sammanfattas nedan, är de kväve- och fosforåtgärder som finns beskrivna i VISS. Åtgärderna i VISS har tagits fram av vattenmyndigheterna och baseras på det arbete kring åtgärdsanalys som skett inom Rich Waters delprojekt C5. De föreslagna arealerna för åtgärderna baseras på åtgärdsbehovet (nödvändig reduktion av fosfor respektive kväve) samt en

³ Antalet lantbrukare som enligt SAM-ansökan 2021 har sökt om stöd för jordbruksmark i området. Det kan innebära att en del av lantbrukarna bara har en mindre del av sin brukade mark inom området.

⁴ Enligt en representant för branschen ökade priserna på strukturkalk på grund av höjda avgifter för koldioxidutsläpp 2021 på den brända kalken, dvs. de höjda avgifterna på utsläppsrättigheter har bidragit till att priserna på kalk har ökat.

⁵ SAM-ansökan är det ansökningssystem som lantbrukare använder för att söka jordbrukarstöd, både gårdsstöd och miljöersättningar.

potentiellt möjlig areal inom respektive vattenförekomst. En ändring gjordes av åtgärden strukturkalkning i VISS efter det att intervjuerna hade påbörjats. Areal med strukturkalkning togs bort. Anledningen till att vattenmyndigheterna har tagit bort målbetinget är att kalken är en begränsad resurs och den strukturkalk som finns att tillgå behöver prioriteras till områden med större behov av fosforåtgärder.

Under varje åtgärd beskrivs den potentiellt möjliga arealen samt framtidsprognoser, det vill säga hur pass rimliga nuvarande ersättningsnivåer är utifrån lantbrukarens synvinkel, och vad de i stället borde vara. Vilka fysiska, ekonomiska eller andra hinder det finns att vilja, eller ens kunna genomföra åtgärden. Resonemang görs också kring hur lantbrukarna upplever eller antar att nyttoeffekterna blir av åtgärderna.

3.1 Skydds-zoner utmed vattenområden

3.1.1 Möjlig areal och framtidsprognos

Inom vattenförekomsten finns det redan en stor areal konventionella skydds-zoner utmed vattenområden (tabell 1). Det finns därför ingen potentiell möjlig areal inlagd i VISS. Den befintliga arealen är dock viktig att behålla för att inte försämra statusen avseende näringsämnen.

Undersökningen visar att de flesta lantbrukare har skydds-zoner kring sina diken och vattendrag. Av tio lantbrukare har nio skydds-zoner kring sina diken med en sammanlagd areal på 70 hektar. Av de lantbrukare som tillämpar åtgärden skydds-zoner har i stort sett alla anlagt skydds-zoner kring merparten av sina diken.

Undersökningen visade att totalt 3,1 hektar skydds-zoner kommer att utökas detta år, samtidigt som någon tänker kulvertera några av sina diken, och därmed minska skydds-zonsarealen med cirka 0,8 hektar.

Skydds-zonerna är generellt sett inte bredare än sex meter i området, men det varierar. En av tio lantbrukare har till exempel 20 meter breda skydds-zoner⁶.

3.1.2 Hinder

De flesta i området upplever stora problem med viltskador av vildsvin och hjortar på sina skydds-zoner och i diken. Det blir för lantbrukarna tidskrävande samt ökade kostnader att reparera och lägga om skydds-zonerna varje år.

En av tio uppger skälet stor produktionsnytta på sin mark och att man därför inte vill ha skydds-zoner. Någon upplever också oro över att skydds-zonen kan fungera som en uppförkningsbank av fröogräs.

⁶ I programperioden för jordbrukspolitiken 2023-2027 kommer miljöersättningen ändras och ersättningen kommer att täcka skydds-zoner utmed vattenområden från sex till tio meters bredd.

Det råder ett allmänt missnöje över att man inte får skörda skyddszonen tidigare än 30 juni det vill säga att skörd borde vara tillåten vid en tidpunkt då det fortfarande finns fodervärde kvar i grönmassan. Trots detta tycker en del av lantbrukarna att de ändå har kunnat använda gräset till foder.

3.1.3 Ersättningsnivå

Nio av tio tycker att ersättningsnivån på 3 000 kr per hektar och år är rimlig, men det finns argument för att öka ersättningsnivån på grund av ökade kostnader för viltskador. En rimlig ersättningsnivå är svår att bedöma då det ser olika ut från plats till plats.

Incitamentnivån att tillämpa skyddszoner kan också kopplas till vilket ekonomiskt utfall som lantbrukaren upplever att odlingen av grödor ger.

Åtgärd	Antal brukare	Areal senaste 6 åren	Planerat inom 1-2 år	Målbeting (areal)
Skyddszon	9	70 ha	2,3 ha	0

Tabell 1. Areal anlagda skyddszoner och planerade

3.1.4 Nyttoeffekter

De flesta har för avsikt att göra en miljöinsats med sina skyddszoner men lantbrukarna ser också andra nyttor som till exempel att kunna använda zonerna som transportväg för att undvika körning i grödan och att minska markpackningen på produktionsytan. Skyddszonerna är även användbara när lantbrukarna utför underhåll i sina diken. Några lantbrukare upplever också att produktionen är sämre på marken intill diket och har därför inga problem med att upplåta den till skyddszoner.

3.2 Anpassade skyddszoner

3.2.1 Möjlig areal och framtidsprognos

Det är svårt att se att den potentiella möjliga arealen av anpassade skyddszoner som är 15 hektar enligt VISS kommer att uppnås i området. Intresset för att anlägga dessa zoner är mycket liten. Av de intervjuade lantbrukarna är det hittills ingen som har anlagt några anpassade skyddszoner (tabell 2).

Av de intervjuade lantbrukarna är det bara tre som kan tänka sig att anlägga en anpassad skyddszon på 0,1 hektar vardera. Om skyddszonen får vara större så att den ger högre ersättning, eller att ersättningen höjs ytterligare, så kanske ytterligare fem lantbrukare kan tänka sig utföra åtgärden.

3.2.2 Hinder

Lantbrukarna upplever främst att anpassade skyddszoner utgör besvärliga odlingshinder som kräver mer bränsle- och tidsåtgång för att köra runt samt att det

påverkar markpackningen negativt. Dessutom tycker lantbrukarna att det inte är så stora problem med ytavrinning. Många gånger anser lantbrukarna att det finns en fungerande dränering som tar hand om ytvattnet och därför blir en anpassad skyddszon överflödig. Prognosen för att nå upp till 15 hektar i området bedöms därför som relativt osäker. Det skulle innebära att minst 150 anpassade skyddszoner behöver anläggas, och detta finns det inte tillräckligt underlag för.

De flesta lantbrukarna menar att det är tidskrävande och besvärligt att sköta en anpassad skyddszon. Det är inte värt ”att åka och sköta plättarna”. Det är inte heller värt att riskera att få avdrag för hela stödet om de inte uppfyller villkoren för ersättningen vid kontroll enligt lantbrukarna. De riskerar också att bli ett uppförökningsområde för frögräs. Det är några av de argument som har framförts.

Anpassade skyddszoner gynnar inte produktionsjordbruk. Vi behöver vara rationella i vårt brukande anser lantbrukarna. Det är heller inte långsiktigt att ha anpassade skyddszoner och lantbrukarna syftar då på det femåriga åtagandet som krävs för att kunna söka miljöersättningen. Gör du en täckdikning så blir det en mer långsiktig investering, tycker en lantbrukare.

3.2.3 Ersättningsnivå

Då de flesta lantbrukare betraktar anpassade skyddszoner som besvärliga odlingshinder påverkar det deras intresse att vilja utföra åtgärden.

De flesta tycker också att det inte är värt besväret att åka och putsa en anpassad skyddszon med nuvarande ersättningsnivå på 3 000 kr per hektar. När ersättningsnivån går upp mot 10 000 kr per hektar kan det bli intressant för vissa, men det är dock tveksamt om alla vill genomföra åtgärden när arealen på zonen är begränsad till 0,1 hektar.

För två av tio lantbrukare är anpassade skyddszoner ingen ekonomisk fråga, det vill säga, det hjälper inte att höja ersättningen till 10 000 kr per hektar.

Merparten av de intervjuade lantbrukarna upplever inte heller några stora problem med yterosion, och kan därför inte se behovet av några anpassade skyddszoner. Enstaka problem upplevs uppstå när det kommer ovanligt höga flödestoppar men det är mycket sällan förekommande.

Åtgärd	Antal brukare	Befintlig areal	Potentiell areal	Målbeting (areal)
Anpassad skyddszon	3	0 ha	0,3 ha	15 ha

Tabell 2. Anlagda och planerade anpassade skyddszoner

3.2.4 Erosionsriskkartan

Vid intervjun har lantbrukarna fått se erosionsriskkartan⁷ för de skiften som de brukar. Samtliga intervjuade lantbrukare tycker att kartan stämmer ganska bra med verkligheten när det gäller låga punkter och höjder i topografin, och där man kan förvänta sig att fosfor ackumuleras. De flesta markerade riskområdena på kartan är dock åtgärdade med dränering och skyddszoner. Därför upplever man inte så stora problem med översvämning och ytavrinning på dessa ställen. Samtliga tycker dock att kartan kan vara ett bra underlag för att hålla sina marker under observation.

3.2.5 Nyttoeffekter

De anpassade skyddszonerna kan användas till att så in örter för att gynna pollinerare.

3.3 Strukturkalkning

3.3.1 Möjlig areal och framtidsprognos

Vid intervjutillfällena fanns en potentiellt möjlig areal för strukturkalkning inom Yngarens avrinningsområde inlagd i VISS. Vattenmyndigheterna har därefter tagit bort åtgärden från VISS för området. Anledningen till denna förändring är att tillgången på strukturkalk är mer begränsad än vad som tidigare antagits och därför behövt omfördelas. Detta är dock inte att likställa med att det inte finns potential för strukturkalkning inom Yngarens avrinningsområde. Fyra av tio intervjuade lantbrukare har regelbundet strukturkalkat marken sedan sex år tillbaka (tabell 3). Fyra av de tio intervjuade lantbrukarna är ekologiska odlare och inom certifierad ekologisk produktion är strukturkalkning inte tillåten.

Undersökningen visar ändå att de flesta lantbrukare vill fortsätta att strukturkalka om det kommer nya LOVA-stöd. Man har inte hunnit strukturkalka all areal med behov. Flera av de intervjuade lantbrukarna bedömer också att det är dags att börja om igen när strukturkalkningen har gått runt på alla skiften.

Åtgärd	Antal brukare	Antal hektar senaste 6 åren	LOVA-stöd	Behov	Målbeting (areal)
Strukturkalkning	5	650 ha	650 ha	>700 ha	0

Tabell 3. Genomförd och planerad spridning av strukturkalk

⁷ SLU har tagit fram kartor som visar var det finns risk för att erosion kan uppstå på svensk åkermark. Erosion är den process som sker när jordpartiklar slammas upp i och transporteras bort med vatten som rinner på marken. Kartorna visar var det finns en beräknad risk att erosion kan uppstå. De kan inte ensamt användas som underlag för att bedöma erosionsrisken på en plats, utan bör kompletteras med ytterligare information.

3.3.2 Ersättningsnivå

Alla intervjuade lantbrukare som har spridit strukturkalk tycker att LOVA-stöd som ersätter 50 % av kostnaderna för strukturkalkning är en rimlig ersättningsnivå. Samtliga säger också att LOVA-stödet är det som har fått dem att genomföra åtgärden.

3.3.3 Hinder

Koldioxidavgifterna tillsammans med ökade bränslekostnader har påverkat priserna för strukturkalkning i hög grad. Detta i sin tur påverkar lantbrukarnas incitament att vilja strukturkalka.

Fyra av lantbrukarna är ekologiska odlare, och kan av den anledningen inte använda sig av metoden.

En av tio lantbrukare har inte utfört strukturkalkning på grund av att det inte blivit av att anamma metoden.

3.3.4 Nyttoeffekter

Flera har märkt uppenbara skillnader redan ett år efter strukturkalkningen. Åkermarken är lättare att bruka och vattnet dränerar bort fortare.

3.4 Våtmarker och fosfordammar

3.4.1 Möjlig areal och framtidsprognos

Den potentiellt möjliga arealen för våtmarker och fosfordammar i området är nio hektar, vilket bedöms kunna uppnås innan 2027 (tabell 5). Intresset är stort för att anlägga våtmarker, men den största utmaningen är att hitta kostnadseffektiva lägen i det flacka jordbrukslandskapet. Trots detta planeras flera fosfordammar och våtmarker i området med hjälp av LEVA-samordning⁸. Våtmarkerna planeras av markägare som både har deltagit i intervjuerna och de som inte har gjort det.

Undersökningen visar att under en sexårsperiod har två våtmarker med en total areal på fyra hektar anlagts i området utan ersättning från stat eller kommun (tabell 4). Samma markägare har under 2020 anlagt en 3,5 hektar stor våtmark med hjälp miljöinvesteringsstöd. En annan markägare anlade en fosfordamm på 0,1 hektar under 2021 med hjälp av miljöinvesteringsstöd. Båda projekten har samordnats via LEVA-projektet.

Under 2022 projekteras och anläggs två våtmarker (4,1 hektar) samt två fosfordammar (0,2 hektar). De tre separata våtmarksprojekten görs i samarbete

⁸ Arbetsättet kallas LEVA – Lokalt engagemang för vatten. Åtgärdssamordnare finns anställda inom kommuner, länsstyrelser, LRF och vattenråd. I området runt Yngaren arbetar en LEVA-samordnare.

mellan LEVA-samordnare och tre markägare i området. En av dessa markägare deltar inte i denna undersökning.

En av de intervjuade markägarna har med hjälp av LEVA-samordning gjort en utredning om bevattningsdamm med recirkulation av dräneringsvatten. Projektet visade sig dock bli för kostsamt och svårt att få till i den flacka topografin.

Det finns intresse och potential för ytterligare minst 16,5 hektar i området de nästkommande åren (tabell 5).

Åtgärd	Mark-ägare	Antal våtmarker (sedan 6 år)	Areal (6 år)	Miljöinvestering	Skötselersättning (LBP)
Våtmark	2	4	7,6 ha	3,6 ha	3,5 ha

Tabell 4. Anlagda och planerade våtmarker

Åtgärd	Antal markägare	Antal	Planerade	Potentiell	Antal potentiella våtmarker	Målbeting (areal)
Våtmark	2	3	4,1 ha	16,5 ha	3	9 ha

Tabell 5. Areal med ytterligare potential att anlägga våtmarker

3.4.2 Ersättningsnivå

De flesta av de intervjuade är ganska nöjda med nuvarande ersättningsnivåer inom, LOVA, LONA och miljöinvesteringsstödet inom landsbygdsprogrammet.

Landsbygdsprogrammets skötselersättning på 5 000 kr per hektar för våtmark anlagd på åkermark samt 4 000 kr per hektar på övrig mark uppfattas som rimlig ersättning.

Fosfordammar består av små ytor, och oftast hamnar de under 0,20 hektar, vilket gör att skötselersättning uteblir det vill säga om lantbrukaren inte har våtmarker med skötselersättning sedan tidigare, och därför kan addera den nya ytan för fosfordammen till de befintliga. Oftast ger ytan så litet belopp i skötselersättning att det blir svårt att motivera åtgärden.

Lantbrukare tycker att det är rimligt med LOVA-ersättningen som ger 80 % av anläggningskostnaden om stödet ligger till grund för eget arbete med våtmarksanläggningen.

3.4.3 Hinder

Det kan finnas många olika typer av hinder som gör att lantbrukare inte vill eller kan anlägga en våtmark. Det är endast de hinder som framkommit under intervjuerna som presenteras här.

Våtmarker och fosfordammar är svåra att anlägga i Yngarens tillrinningsområde då landskapet är flackt och naturliga förutsättningar är sällsynta. Det finns flera små utdikade sjöar i omgivningarna, men att återskapa vattenspegel i dessa har från

förundersökningar visat sig ge allt för negativ påverkan på jordbruksmark och bebyggelse runtomkring.

När det gäller utdikade sjöar är dessa ofta gamla sjösänkingsföretag med flera deltagare och har därtill juridiska begränsningar. Svårigheten är att alla deltagare måste vara överens om att återställa marken till våtmark.

En lantbrukare i området har svårt att anlägga en planerad våtmark på åtta hektar, då marken är för fuktig för att kunna bära grävmaskiner. För att anläggandet ska kunna fungera, så krävs specialutrustning som stockmattor, vilka fördyrar anläggningen avsevärt, då det tar tid att flytta stockarna var efter grävmaskinen tar sig fram.

3.4.4 Nyttoeffekter

De flesta markägare har intresse av att anlägga våtmarker för att minska fosfor- och kväveläckage.

Det finns också ett stort intresse för vilt och jaktvård. Området har stora problem med högt viltryck och vattentillgängligheten kan locka till sig viltet. Vid vattenlägena skjuts viltet sedan av och på så sätt kan viltstammarna lättare kontrolleras.

En lantbrukare vill gärna sätta ut änder efter anläggning av en våtmark, och funderar på att göra våtmarken i egen regi då miljöinvesteringsstödet inte finansierar våtmarker av dessa slag.

3.5 Fånggrödor med nedbrukning under hösten

3.5.1 Möjlig areal och framtidsprognos

När det gäller insådd av fånggrödor och nedbrukning under hösten, har området en potentiell möjlig areal på cirka 880 hektar (tabell 6). I nuläget är det ingen av de intervjuade lantbrukarna som odlar fånggrödor, men minst sju av tio lantbrukare säger att brukningsmetoden kan fungera på delar av sin åkermark. Det innebär att det finns potential att odla fånggrödor på cirka 450 hektar. Två av tio säger att de är nyfikna och tänker prova redan i år. Visar sig metoden ge positivt resultat, kan man tänka sig att öka arealen fånggröda. Två lantbrukare vill inte prova alls, medan tre är tveksamma.

Det är svårt att sia om den potentiella arealen kan uppnås i området fram till 2027.

Åtgärd	Antal brukare	Areal senaste 6 år	Planerat inom 1-2 år	Antal brukare	Ytterligare potentiell areal	Målbeting (areal)
Fånggrödor med nedbrukning höst	2	0	58 ha	6-7	450 ha	880 ha

Tabell 6. Areal odlade fånggrödor och planerade

3.5.2 Ersättningsnivå

Två av tio lantbrukare tror att nuvarande ersättningsnivå på 1 100 kr per hektar kan vara motiverad, och kan därför tänka sig att genomföra åtgärden, under förutsättning att skörden blir bra.

Fem av tio tycker att ersättningsnivån 1 100 kr per hektar inte är tillräcklig för att motivera odling av fånggröda. Förslag på olika ersättningsnivåer varierar mellan 1 650 kr per hektar – 3 000 kr per hektar⁹.

De ekologiska odlarna menar att det blir extra kostsamt att utföra åtgärden då till exempel ekologiskt utsäde är dyrare än konventionellt. Dessutom innebär metoden ett risktagande kopplat till ogräsproblem.

Tre av tio har ingen synpunkt på kostnaderna då man aldrig har undersökt saken, eller uppmärksammat miljöersättningen tidigare.

3.5.3 Hinder

Det vanligaste skälet till att lantbrukarna inte sår in fånggrödor är att man kan för lite om åtgärden men flera av lantbrukarna meddelar att de är intresserade och vill lära sig mer. Ett vanligt tankesätt är också att man behöver ha bevis för att metoden fungerar innan man satsar ordentligt. Flera efterfrågar kurser eller rådgivning inom ämnet för att lära sig mer innan de vågar prova.

Vanliga farhågor är att få nedslag vid kontroll om försommaren varit torr och att etableringen av fånggrödan blir påverkad till det sämre. Flera har också uttryckt att de vill ha en flexibilitet i SAM-systemet under säsongen, det vill säga att man kan ändra sin ansökta areal beroende på hur väder och fånggrödan utvecklas.

En lantbrukare säger att ”det är svårt att hinna med att odla fånggrödor då det tar lång tid. Till exempel går det åt fler körtimmar och man ska ha en logistik som passar. Man behöver en såmaskin som passar för jobbet, och då får den heller inte vara upptagen för höstsådd. Det tar tid att ställa om och göra i ordning såmaskinen för sådd av utsädet för fånggrödan. Det går också åt framkörningstid. Sådd efter skörd ger mycket jobb. Då kan man få behöva leja någon som leder till en

⁹ I jordbrukspolitiken 2023-2027 är det förslagit ettåriga miljöersättningar till både fång- och mellangrödor och som kan betalas ut i området. Förslagen ersättningsnivån är ca 1 500 kr per hektar respektive 1 300 kr per hektar.

entreprenörskostnad. Varje stillastående maskin och omställning är kopplat till logistik”.

Några andra lantbrukare säger att ”det som är bekymmersamt är de begränsningar som följer med miljöersättningen till odling av fånggrödor”. Man är begränsad när det gäller val av grödor, krav på etableringsgrödan och förbud mot gödsling som verkligen behövs för att få i gång grödorna i början. Gräs vill man inte ha i spannmålsodlingen, till exempel rajgräs, som är den fånggröda som kan sås in samtidigt med huvudgrödan. Vissa gräs är nämligen resistent mot sprutning säger lantbrukarna, och då får man problem framöver. Ska det göra nytta så ska fånggrödan etableras efter skörden av huvudgrödan. Fånggrödan behöver också vara snabbväxande. I ett vilt utsatt läge kan det vara intressant med rättika, där den inte konkurrerar med raps i växtföljden. Det är alltid en risk med fånggrödoval.

Ytterligare en lantbrukare säger att ”problemet med en fånggröda är att vi skulle få in en del grönt (ogräs) med halmen. Den behöver vara torr”.

3.5.4 Nyttoeffekter

Lantbrukare ser att åtgärden kan vara bra på struktursvaga jordar där man vill arbeta med markstrukturen. En fånggröda skulle nog kunna motverka ogräs också.

Flera uttrycker att det är positivt att man från 2023 minskar femårsåtagandet till ettåriga miljöersättningar för fång- och mellangrödor.

3.6 Fånggröda och vårbearbetning

3.6.1 Möjlig areal och framtidsprognos

Den potentiellt möjliga arealen för området när det gäller fånggrödor med vårbearbetning är 480 hektar (tabell 7). Av de intervjuade så använder sig två lantbrukare av metoden. Dessa två står för cirka 140 hektar i området.

Undersökningen visar att fyra lantbrukare är intresserade av att ansluta ytterligare cirka 140 hektar om metoden visar sig fungera bra, varav en av lantbrukarna kan tänka sig prova åtgärden först om ersättningen blir högre. En lantbrukare vill gärna se hur det går för grannen först. Det är svårt att veta om den potentiellt möjliga arealen går att uppnå i området, men det finns absolut en möjlighet till det.

Viljan att göra åtgärden är knutet till vilken jordart lantbrukarna har på sina åkrar. Det vill säga incitamentet är större att vårbearbeta på lättare jordar.

Majoriteten av de intervjuade lantbrukarna säger att de inte har tillräckliga kunskaper om hur vårbearbetning och fånggröda fungerar kopplat till miljöersättningar. Det kan förklaras med att det råder olika historiska skillnader i Sverige. I Sörmland har man inte haft ersättningsformerna lika länge som i södra Sverige, och därför är metoderna inte lika inarbetade.

Åtgärder i VISS	Antal brukare	Areal senaste 6 åren	Jordbrukarstöd	Potentiellt ytterligare areal	Målbeting (areal)
Fånggrödor med vårbearbetning	2	140 ha	40 ha	140 ha	480 ha

Tabell 7. Areal odlad fånggröda i kombination med vårbearbetning och planerad sådan areal

3.6.2 Ersättningsnivå

Två av tio lantbrukare hade inga synpunkter på om ersättningarna 1 100 kr per hektar för fånggröda och 600 kr per hektar för vårbearbetning är rimliga, då de inte uppmärksammat metoden och därför inte efterforskat utfallet.

Sju av tio lantbrukare tycker att ersättningen är för liten med tanke på riskerna med en fånggröda som kan medföra problem för nästkommande gröda.

Ersättningsnivåerna lantbrukarna tycker är rimliga varierar mellan 2000 – 3 400 kr per hektar¹⁰.

På de lättare jordarna är 600 kr per hektar motiverat för vårbearbetning. På jordar med högre lerhalter vill en del säkra upp med högre ersättning.

En lantbrukare säger ”Ersättningsnivåerna är inte tillräckliga. Det var de tills alldeles nyligen. Med de dieselpriser som är idag, så ersätter det inte det man gör. Man får visserligen en vinst med bättre markstruktur, men det är ändå inte tillräckligt”.

3.6.3 Hinder

En lantbrukare berättar att ”det skiljer 2-3 ton mellan höst- och vårgrödor. Det blir ett stort skördetapp att odla vårgrödor. Därför har man frångått vårsådda grödor och satsat mer på höstsådda. Att direktså på våren kan vara intressant men är förstås helt beroende av tillgång på glyfosat¹¹. Det är alltid en risk med fånggrödoval”. Blir det förbud mot att använda glyfosat så är inte vårbearbetning och fånggröda intressant säger flera av lantbrukarna.

En annan lantbrukare säger att ”vårbearbetningsmetoden är beroende av hur vädret är under säsongen. Hur vädret blir vet man inte vid SAM-ansökan. Är det försommartorka så blir huvudgrödan dålig. Det blir helt enkelt ingen bra etablering av vårsådden, och i värsta fall uteblir skörden”.

¹⁰ I jordbrukspolitikerna 2023-2027 är det förslaget ettåriga miljöersättningar till både fång- och mellangrödor och vårbearbetning. De kan betalas ut i området. Ersättningsnivån kommer att bli ca 1 500 respektive för fånggröda och för mellangröda 1 300 kr per hektar samt 700 kr per hektar för vårbearbetning. Alltså för kombinationen 2 200 kr per hektar respektive 2 000 kr per hektar.

¹¹ En kemisk aktiv substans i växtskyddsmedel. Den används för att avdöda växtlighet och i det här fallet att avdöda fånggrödan.

Det finns rädsla för att inte etableringen håller i en kontroll av EU-stöden. Lantbrukarna önskar flexibilitet för när uppgifterna i SAM-ansökan kan ändras varefter man ser hur vädret artar sig. Det vill säga ”man vill inte binda upp sig år 1 för att göra något år 2”.

Flera lantbrukare tycker att det är för stor chansning att ha fånggröda i kombination med vårbearbetning, och inte minst när man är ekologisk odlare för då ökar riskerna ännu mer. Lantbrukarna tycker dock att det är bra att en ändring sker från femårsåtaganden till ettåriga miljöersättningar i jordbrukspolitiken 2023-2027.

För en annan lantbrukare är fånggröda med vårbearbetning inget alternativ. Denne vill vårså så lite som möjligt. ”Det brukar bli dålig skörd av de vårsådda grödorna, så därför vill jag hellre höstså. Det finns mycket vallar på fastigheten och det har aldrig varit aktuellt med vårbearbetning”.

Flera lantbrukare meddelar också att de har höga lerhalter och att åtgärden därför kan vara svår att få till.

En lantbrukare har provat vårbearbetning för att få ner ogrästrycket. ”Huvudgrödan blev tyvärr inte riktigt bra av åtgärden. Kräver att man som brukare har mer tid på våren som brukar vara intensiv”.

3.6.4 Nyttoeffekter

Fånggröda kan vara bra på struktursvaga jordar där lantbrukarna vill arbeta med markstrukturen.

3.7 Precisionsgödsling

3.7.1 Möjlig areal och framtidsprognos

3.7.1.1 Precisionsgödsling med kväve i mineralgödsel

Enligt VISS är den potentiellt möjliga arealen för precisionsgödsling med kväve i området 2 300 hektar. Denna areal är redan uppnådd (tabell 8).

Fem av tio lantbrukare har styrt tilläggsivan av kväve i mineralgödsel de senaste sex åren, vilket motsvarar cirka 2 770 hektar i området. Detta kan jämföras med den sammanlagda arealen 4 011 hektar för alla tio intervjuade lantbrukare.

Fyra av lantbrukarna är ekologiska odlare och använder av den anledningen inte utrustning för att styra kvävegivan i mineralgödsel.

Åtgärd	Antal brukare	Areal senaste 6 år	LOVA-stöd	Potentiell ytterligare areal	Målbeting (areal)
Precisionsgödsling,	5	2 770 ha	Markkartering	0 ha	2 300 ha

Tabell 8. Antal lantbrukare som styr tilläggsivan av kväve i mineralgödsel med hjälp av särskild teknik

3.7.1.2 Precisionsgödsling fosfor i mineralgödsel

En av de intervjuade lantbrukarna använder styrfiler för att anpassa både utsädesmängd vid sådd och fosforgivor vid gödsling. Metoden har använts sedan ett år tillbaka.

Två lantbrukare provade styrfiler för precisionsgödsling för några år sedan då tekniken inte var riktigt färdigutvecklad. Då utrustningen krånglade så lades projekten ner. Båda lantbrukarna är nu intresserade av att prova igen.

De fyra ekologiska odlarna kan inte tillämpa metoden då det handlar om spridning av mineralgödsel.

3.7.2 Ersättningar kopplade till precisionsgödsling

Resultaten från jordanalyser vid markkartering används för att styra tillförseln av bland annat fosfor. Med hjälp av samordnat LOVA-stöd har flera lantbrukare kunnat göra markkartering i området. Stödet har varit bra för att väcka intresset för precisionsgödsling men en stor del av åkermarken i Sörmland saknar fortfarande uppdaterade markkarteringar.

Under intervjuerna kom det fram att lantbrukare har önskemål om att få ekonomiskt stöd för att kunna köpa in myllningsutrustning. Extrakostnaden med myllningsaggregat blir 15 kr per m³. Lantbrukarna anser att det också bör finnas ett statligt stöd för att stimulera precisionsodling för anpassning av utsädesmängder och fosforgivor. En sådan utrustning kostar mer än annan vanlig gödslingsutrustning och att använda styrfiler och N-sensorn¹² kostar 200-300 kr per hektar. Statliga stöd för olika maskiner i kombination med utrustning för styrning av insatsmedel skulle göra att flera kan ansluta sig och tillämpa precisionsodling.

¹² Yara N-Sensor mäter ljusreflektionen som hänger samman med grödans klorofyllinnehåll och biomassa och beräknar på basis av detta grödans kväveupptag. Därefter beräknas optimal kvävegiva och spridaren justerar utmatningen av kvävegödseln.

3.7.3 Nyttoeffekter

En lantbrukare säger att ”med markkarteringen kan man nu anpassa givorna till grödorna, så att de kan få rätt dos näring, utan att överskott hamnar ute i vattnet”.

En annan konstaterar att ”vissa år är det jättebra med N-sensorn när grödorna är ojämna. Ojämnheten kan till exempel bero på torka”.

3.7.4 Hinder

Det är stora investeringskostnader att skaffa till exempel en N-sensor men intrycket är att lantbrukarna hjälps åt. Det vill säga de lantbrukare som har N-sensor kör även åt grannarna.

Det är svårare för ekologiska odlare att styra fosforgivorna. ”Oftast är det bara på kvävet man tittar på i sin gödselgiva och gödselval. Fosfor kommer med på köpet vare sig man vill eller inte. Man får hålla kontroll på koncentrationen. Fosfor blir därför en icke-fråga för många i sin ekologiska odling. Det är tyvärr alltid för mycket fosfor” berättar en lantbrukare.

3.8 Övriga miljöåtgärder

Förutom de åtgärder som beskrivs i VISS, så finns det en hel del andra kväve- och fosforåtgärder som lantbrukare genomför. Flera av dem är listade i tabellerna nedan. I tabellerna framgår också hur många av de tio intervjuade lantbrukarna som genomför dessa åtgärder.

Av tabell 9 framgår antal lantbrukare som använder vårbearbetning. I avsnitt 3.6 finns en beskrivning av i vilken omfattning lantbrukarna använder vårbearbetning i kombination med odling av fånggrödor.

Åtgärder utanför VISS	Antal brukare	Areal
Vårbearbetning	3	70

Tabell 9. Antal lantbrukare och areal i området med vårbearbetning

Av tabell 10 framgår att flertalet av lantbrukarna täckdikar regelbundet och underhåller sina öppna diken. Det framgår också att en lantbrukare har fasat av dikeskanter och sänkt en brotrumma för att minska växtnäringsläckaget. Åtta lantbrukare anger att de utför regelbunden översyn och underhåll av sina backdiken. Ingen av lantbrukarna har anlagt tvåstegsdiken eller kalkfilterdiken.

Åtgärder utanför VISS	Antal brukare	Sträcka/antal
Fungerande täckdikning/anpassad markavvattning	7	
Miljöanpassat dikesunderhåll	7	
Reglerbar dränering	0	
Avfasning dikekanter	1	225 m
Sänkning dikestrummor	1	1
Backdiken	8	
Tvåstegsdiken	0	
Kalkfilterdiken	0	

Tabell 10. Antal lantbrukare som genomfört åtgärder inom markavvattning o.dyl.

Av tabell 11 framgår att de flesta lantbrukaren har en aktuell markkarta och att alla anpassar sin fosforgödsling. Det förekommer även andra åtgärder för att behövsanpassa användningen av fosfor.

Åtgärder utanför VISS	Antal brukare	Areal
Markkartering	8	
Stallgödselspridning - undvika spridning på jordar med fosforklass IVb och V	10	
Stallgödselspridning - inte ge höga engångsgivor av fosfor i stallgödsel	10	
Stallgödselspridning - ingen spridning alls under höst och vinter	1	
Precisionsgödsling fosfor. GPS-styrning av givan efter jordanalys av fosfor.	1	800
Anpassad fosfortillförsel i foder	4	
Anpassade inköp av fosfor i mineralgödsel	4	

Tabell 11. Antal lantbrukare som behövsanpassar tillförsel och användning av växtnäring

4 Slutsatser från intervjuundersökningen

Frågan är om det är möjligt att inom vattenavrinningsområdet till Yngaren uppnå de arealer av olika kväve- och fosforåtgärder som vattenmyndigheterna har angivit i VISS. De föreslagna arealerna för åtgärderna baseras på åtgärdsbehovet (nödvändig reduktion av fosfor respektive kväve) samt en potentiell möjlig areal inom respektive vattenförekomst.

Flertalet av lantbrukarna har redan anlagt skydds zoner utmed vatten. De verkar i stort sett vara nöjda med den ersättningsnivå i miljöersättningen som gäller och som också kommer att gälla under nästa programperiod. De har problem med viltskador på skyddszonerna men inser också att det är svårt att ta särskild hänsyn till det när ersättningsnivån beräknas. I VISS finns inte skydds zoner utmed vattenområden inlagda som en tillkommande åtgärd men det är viktigt att de befintliga zonerna finns kvar och därför är lantbrukarnas bedömning av ersättningsnivån intressant.

Anpassade skyddszoner är den åtgärd för vilken det framstår som svårast att nå den potentiellt beräknade möjliga arealen i VISS. Lantbrukarna har inte några anpassade skyddszoner inne i fälten i nuläget och de nämner flera skäl till att de inte vill ha det framöver heller. Några lantbrukare kan tänka sig att pröva men då handlar det om mycket små arealer i förhållande till den beräknade möjliga potentiella arealen. Det framgår också att det är genomförandet av den fysiska åtgärden i sig som de är tveksamma till och att ersättningen per hektar inte påverkar deras val i någon större utsträckning. Miljöersättningen kommer att höjas markant till 10 000 kr per hektar under nästa programperiod men för att få en bra anslutning kommer det krävas att andra lantbrukare har en annan inställning till anpassade skyddszoner än de som är intervjuade.

Det har funnits intresse för anläggning av våtmarker sedan tidigare i området och det finns en hel del anlagda våtmarker. Några av lantbrukarna i området kan till och med tänka sig att anlägga en våtmark utan ersättning för att kunna utforma våtmarken som de önskar. Det verkar vara möjligt att anlägga fler våtmarker inom området även om det är ett flackt område som kräver särskilda insatser. Lantbrukarna verkar acceptera ersättningsnivåerna. Det visar sig att den LEVA-samordnar som verkar i området har varit inblandad i diskussionerna om anläggning av våtmarker och har haft en positiv inverkan i att få igång undersökningar om att anlägga våtmarker.

En hel del mark har strukturkalkats i området. Lantbrukarna verkar se positivt på åtgärden, de nyttor som uppkommer och menar att ersättningen via LOVA-bidrag har varit acceptabel. En bedömning kan vara att fosforåtgärden strukturkalkning fortsatt skulle ha varit populär i området och mer utnyttjad än fosforåtgärden anpassade skyddszoner som finns i VISS. Under senare tid har dock priset på strukturkalk ökat rejält och utbudet minskat. Kostnaderna för spridning i fält har också ökat. Det kommer att påverka lantbrukarnas intresse och möjligheter till att strukturkalka. LOVA-bidraget kan uppgå till 50 procent av kostnaden men halva kostnaden kan också bli för hög för lantbruket.

Kväveåtgärden odling av fånggrödor som bearbetas under senhösten är ovanlig i området. I VISS finns en potentiell möjlig areal på 880 hektar inlagd vilket skulle kräva en stor förändring. En viss odling av fånggröda kan de intervjuade lantbrukarna tänka sig men de efterfrågar mer information och kunskap. De ser gärna först exempel på att odlingen av fånggrödor fungerar för andra lantbrukare i trakten. Ersättningsnivån i den nya ettåriga miljöersättningen kommer att höjas och det kommer finnas möjlighet att välja arter i utsädesblandningen till mellangrödor. Detta är sådant som de intervjuade lantbrukarna efterfrågar. Det är svårt att bedöma om det finns möjlighet att uppnå den potentiellt möjliga arealen i VISS av fånggröda med brytning under senhösten. Det kommer dock inte kunna ske förrän i slutet av vattencykeln 2021-2027 eftersom det kräver kunskapsuppbyggnad och erfarenhet av odling av fånggrödor.

Lantbrukarna efterfrågar också mer kunskaper om hur kombinationen fånggröda och vårbearbetning fungerar i området. Andra skäl till att vårbearbetning inte kommer att tillämpas i området mer än i viss utsträckning är olämpliga jordarter för vårbearbetning samt att höstsådda grödor prioriteras utifrån ekonomiskt utfall och odlingssäkerhet framför vårsådda grödor.

Styrning av kvävegivan i fält tillämpas redan på en stor areal och används på en större areal än vad den potentiellt möjliga arealen i VISS visar.

De intervjuade lantbrukarna anger att de genomför en rad andra fosfor- och kväveåtgärder. Inte minst gäller det behovsanpassning av tillförseln av fosfor vilket det också finns ekonomiska incitament för att fokusera på. Flertalet av lantbrukarna verkar också aktivt arbeta med att underhålla markavvattningen på sin åkerareal.

Havs
och Vatten
myndigheten